

УЧЕНОТО ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИВОТ КАТО МОДЕРНА ОБРАЗОВАТЕЛНА ПАРАДИГМА¹⁾

Чавдар КАТАНСКИ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. *Lifelong learning, life-wide learning, continuing education, vocational education, professional education of adults, formal education, informal education, permanent education, etc.* – тези термини са въведени и използвани в съвременни политически документи; в същото време те маркират новата образователна парадигма в европейския и световен контекст. Статията предлага подробен анализ на връзките и различията между тези нови понятия на съвременната образователна теория и практика.

Keywords: *educational paradigms, lifelong learning, life-wide learning, vocational education, continuing education, adults' education*

Ученото през целия живот е вече много популярно в България, но все още този термин не се използва в теорията и практиката на образованието с единно, общоприето смислово значение. В специализираната литература съществуват множество дефиниции с различен обхват и съдържание. На тази основа често се достига и до некоректна подмяна и смесване с други термини – образование на възрастни, продължаващо образование и обучение, професионална квалификация на възрастни, перманентно образование. Такива неточности могат да се забележат и в текстове на законово-нормативни документи, на програми, проекти и други източници. Това затруднява събирането и обработката на статис-

тическа информация, разработването на политиките в образованието и тяхното провеждане от съответните правителствени и неправителствени организации, научните изследвания в образованието и т.н.

Следва да се отбележи също, че най-често у нас ученето през целия живот се смесва с перманентното образование. Дори в малкото на брой научни разработки и публикации по тези въпроси двата термина почти не се разграничават и се използват като синоними. Причината се корени в обстоятелството, че генезисът и спецификата на перманентното образование и ученето през целия живот не са изследвани и изяснени в достатъчна степен и по-специално – в качеството им на образователни парадигми. Очевидна е необходимостта от преодоляване на този проблем, който може да се реши успешно чрез паралелно проучване и сравнителен анализ на двете образователни парадигми – досегашната, на перманентното образование и новата модерна парадигма за развитие на образованието като система за учене през целия живот. Мнението на автора е че те имат общ генезис, обаче притежават същевременно своя специфика и са различни, тъй като се развиват концептуално в относително обособени научни области. Парадигмата на перманентното образование е свързана с андрагогиката, а на ученето през целия живот с антропогигиката, която е нова наука за холистичното (т.е. цялостно) образование. Чрез антропогигическа интерпретация на ученето през целия живот неговото съдържание и смислово значение могат да бъдат определени коректно и този термин да се утвърди сега като основна категория на съвременното образование. В частност по този начин няма да се допуска повече смесването му с перманентното образование, както и с други научни понятия и категории.

В съответствие с посочените обективни обстоятелства и с изследователската потребност от проверка на такова твърдение, през периода 2004–2005 г. авторът проведе монографично изследване върху парадигмите и терминологията на образованието. В процеса на изследването беше проучено историческото развитие на идеята за перманентен процес на образование, продължаващ до края на живота. Тази концептуална идея е издигната още в древността, за което свидетелстват мисли на известни гръцки и римски философи, политици и др. Те разглеждат образованието като важен фактор на човешкото развитие и познание и като възможност за осъществяване на неограничен от възрастта всеобхватен процес на учене. В по-късните исторически периоди се оформят и относително самостоятелни образователни парадигми – педагогическа, андрагогическа и други, вкл. за перманентното образование. Пара-

дигмите очертават важни етапи на историческия преход – от *образование за цял живот* към *образование през целия живот*. На настоящия етап от развитието на този обективен процес сме свидетели на промяна на водещата парадигма на образованието. Проведените от автора анализи на контекста и на същностните характеристики на парадигмите за перманентното образование и за ученето през целия живот позволи изясняването на техния характер, коректно разграничаване, както и уточняване на съдържанието и на смисловото им значение като научни термини.

В настоящата статия се представя авторската теза с някои от обобщенията и изводите на проведеното монографично изследване:

1. Образованието като европейски приоритет

На един от бащите на съвременния Европейски съюз – Жан Моне принадлежи мисълта, че ако сега създаваше тази общност той би започнал нейното изграждане с приоритетни интеграционни процеси в областта на образованието. Основанията за това са безспорни – доброто образование е мощен фактор за социално-икономическо развитие, както и за успешното решаване на проблемите на заетостта, гражданското общество, екологията и др. Ето защо образованието се разглежда като приоритетна област на европейската интеграционна политика и този приоритет се следва от Европейската комисия последователно и систематично.²⁻⁴⁾

До средата на 90-те години на миналия век приоритетът се свързваше както с подобряването на образованието на всяко ново поколение млади хора, така и с мерки за развитие на образованието за възрастните. Това беше логично с оглед обективно развиващите се тенденции на застаряване на населението в европейските страни и на увеличаващата се продължителност на неговата трудова и социална активност. Целта на Европейската комисия се свързваше с постигане на образователен процес, продължаващ и през активния, трудов живот – чрез т. нар. *перманентно образование*.

От 1996 г. до сега тази цел се промени – новата цел е развитие на образованието като холистична система, като система за учене през целия живот. Сега вече приоритетът в образователната политика на Европейския съюз е създаване на общо европейско пространство за учене през целия живот чрез свързване и взаимно проникване на реформиращите се

образователни системи на държавите – членове. Европейското образователно пространство се разглежда като важен фактор, допринасящ за постигането на заложените в Лисабонската стратегия цели за развитие на Общността като конкурентноспособна икономика и като общество на знанието. В ход са европейски програми и проекти, в които ученето през целия живот заема централно място. Нещо повече – сега най-голямата европейска образователна програма се нарича “Програма за учене през целия живот”. В края на 2006 г. на специална конференция в София тя беше представена и у нас и страната ни, в качеството си на нов член на ЕС, се присъедини към нейното прилагане.

Това обстоятелство безспорно повишава още повече актуалността и социалната значимост на предприетото изследване

2. Системата за образование на възрастни и перманентното образование

Индустриалната революция, която промени обществото от аграрно в индустриално създаде социално-икономическа система с нови образователни потребности. С развитието на тази система в края на XIX и началото на XX век се оказва, че подготовката на хората, получавана в традиционните учебни институции, вече не е достатъчна до края на техния активен трудов живот. За да изпълняват успешно своите професионални и други дейности е необходимо хората да продължават да се учат и след завършване на училището и университета, т.е. образованието и обучението следва да продължават и през по-късните периоди на живота, когато вече са постигнати психосоматичната, умствената и социалната зрелост и водеща развитието на човека е трудовата му дейност.

Именно в отговор на тази необходимост възникна андрагогическата парадигма за образованието на възрастни, свързана с разбирането, че образованието и ученето на човека не се прекратяват с постигането на зрелостта и че дори придобиват определящо значение в неговия живот. В рамките на тази концепция се оформи и виждането, че в бъдеще образованието на възрастни ще доминира над образованието в детско-юношеската възраст. Основание за този извод е широката гама потребности от обучение на възрастните, които се създават ускорено в условията на индустриалното общество и които системата на образованието не е в състояние да задоволи.

С прилагането на андрагогическата парадигма постепенно се разви все по-масова практика на обучението на възрастни и се оформи нова за тогавашната практика паралелна образователна система. Нейното развитие, особено през втората половина на XX век, може да се определи като значително постижение на индустриалното общество.

Тази система включва структури за обучение в областите: продължаващо професионално обучение, повишаване на общото образование, непрофесионална квалификация, придобиване, разширяване и усъвършенстване на чуждоезиковата подготовка, разпространение на научно-популярни знания, като и други специални форми за образование на възрастни.

Изброените области показват многообразието на андрагогическата дейност и основните посоки, в които се осъществява образованието на постигналите зрелост хора – възрастните. Както вече се посочи през втората половина на XX век нараства значението на образованието на възрастни и в световен мащаб – то преживя истински разцвет и бурно развитие. Не се потвърдиха обаче вижданията, че това образование ще придобие по-голяма значимост и че дори ще доминира над базисното образование. Логично се достигна до разбирането, че базисното и продължаващото образование представляват два равностойни по значение етапа на общия образователен процес, който протича през детско-юношеската и в зрялата възраст. Новото разбиране позволи разширяване на андрагогическата парадигма и в края на 60-те години на XX век се създаде нова концепция – за свързването на традиционната образователна система със структурите за образование на възрастни и тяхното развитие като система за перманентно образование.

С концепцията се въведеха понятията *продължаващо образование* и *продължаващо професионално обучение*, които се използват успоредно с чисто андрагогическите термини *образование на възрастни* и *професионално обучение и квалификация на възрастни*. Появиха се и нови термини – *базисно образование*, *образование за всички* и други, с които се създаде своеобразна терминологична рамка на *перманентното образование*. На тази основа в специализираната литература понастоящем се представят множество различни интерпретации на неговата същност (Петров & Атанасова, 2004) – като образование на възрастни, като професионално усъвършенстване и преквалификация, като глобална или тотална система на образование и т.н. Според автора основната същностна характеристика на перманентното образование следва да се свърже с развитието на общ образователен процес в следните два етапа:

а) Първият етап обхваща т.нар. *базисно образование*, което често се определя неправилно в преводи и в български източници като основно образование. То включва овладяването от младите хора (ученици и студенти) на основните умения, които са необходими за живота, които се разграничават условно на традиционни (четене, писане, боравене с числа и социални) и нови и относително нови (за използване на информационните и комуникационни технологии, екипни, предприемачески, чуждоезикови умения, умения за продължаване на образованието и ученето и т.н.). В зависимост от своите способности, от положените усилия и от други условия, всеки конкретен човек постига различно ниво на образованост до настъпването на зрелостта и до започването на трудово-професионална дейност – т.е. до началото на своя активен и самостоятелен живот като възрастен. Ето защо базисното образование не може да се свързва нито с определена степен на образователната система, нито със задължителната възраст за посещаване на училище, както се нарича у нас задължителното образование.

б) Вторият етап на перманентното образование се реализира на тази основа се обославя предимно от конкретните потребности и изисквания на упражняваната професионално-трудова дейност, от субективните стремежи, но и от обективните условия. Това продължаващо по своя характер образование и обучение представлява конгломерат от възобновяващи се учебни процеси за повишаване, разширяване и усъвършенстване на общообразователната и професионалната подготовка на възрастните, за нейната промяна при необходимост, както и за компенсиране на дефицитите на базисното образование.

Следователно, по своята същност и в двата си етапа перманентното образование не е образователна степен в общоприетия смисъл на това понятие. То може да се разглежда като общественонеобходимо средство за овладяване на основните умения и като индивидуално обособена образователна характеристика, която за всеки човек е различна. Поради универсалната необходимост от тези умения логично в края на 90-те години на XX век ЮНЕСКО издигна образователния императив – *Основни умения за всички!*. Той задължава съвременното общество да осигури условия и възможности както за младите така и за възрастните хора да овладеят, съобразно своите потребности, възможности и интереси, необходимите за живота основни умения. По тази причина перманентното образование може да се разглежда и като образование за всички, включващо компенсирането на образователните дефицити и даването на втори шанс на възрастните да придобият подготовката и

уменията, които не са успели (по различни причини) да постигнат през своята младост.

Основната цел на перманентното образование обаче е да надгражда, разширява, усъвършенства и адаптира базисната образователна и професионална подготовка и основните умения. Тя се реализира чрез продължаващите през зрялата възраст образование и обучение, които следват базисното образование.

3. Антропологическата парадигма за учене през целия живот

Парадигмата на перманентното образование, интегрираща базисното и продължаващото образование, беше обективно необходима и допринесе за развитие на образователните системи през втората половина на XX век. Същевременно обаче тя не успя да обхване значителни области на образователната практика на човека – например т.нар. *неформално учене*. Става дума за ученето, което се осъществява през всички човешки възрасти като част от различни други дейности – трудови, битови, игрови и т.н. В съвременните социално-икономически условия значението на този специфичен вид образование нараства непрекъснато. Чрез него хората доразвиват и доусъвършенстват резултатите от своето базисно (формално) и продължаващо (неформално) образование и учене, овладяват, често дори без да осъзнават специално това, нови и необходими им знания и умения. Следователно, неформалното учене е в основата на самообразованието и саморазвитието на хората (Петров & Атанасова, 2004, с. 65–66).

Концепцията за перманентното образование не включва и ясно очерталите се тенденции за разширяване на хронологичните граници на т.нар. задължително образование, осъществявано от формалните образователни структури. Особено внимание тук заслужава развитието на предучилищното образование и на възможностите за целенасочени образователни въздействия в ранното детство и дори още преди раждането на детето. Същевременно в тази концепция не намира отражение и обособяването на друга – гердагогическа област за образованието, в пенсионната възраст и старостта.

Разширяващите се области на образователните практики и ученето на хората във всички възрасти породиха необходимостта от разработване на нова концепция, която да послужи като основа за издигане на

парадигма на образованието през ХХІ век. С официалното въвеждане в началото на 90-те години на термина учене през целия живот на практика започна постепенна замяна на широко използвания до тогава термин перманентно образование. Тази терминологична промяна е индикация за това, че перманентното образование вече се заменя от парадигмата на ученето през целия живот, която ще играе водеща роля в развитието на съвременните образователни системи. Тази парадигма може да се определи като антропогигическа, т.е. като парадигма, основаваща се на науката за образованието на човека, разглеждаща образованието в цялото му многообразие – формално, неформално и информално, осъществявано през всички човешки възрасти, като холистично, т.е. цялостно образование или с други думи казано – учене през целия живот. Тази парадигма е напълно противоположна на първоначалната педагогическата парадигма за образованието като институционализиран и ограничен във времето на човешки живот еднократен процес. Тя насочва сега към организиране на образованието като холистична система и като процес, протичащ през всички възрасти. В по-системен вид антропогигическата концепция е изложена за първи път през 1919 г. в Русия от Е.Н. Медински. Важна част от неговите схващания е че преходът от образование за цял живот към образование през целия живот предполага аналогичното трансформиране в научната област и утвърждаване на наука за цялостното образование и възпитание на човека, наречена антропогигика. В тази наука следва да се включат педагогиката и другите сродни науки – андрагигиката и гератогигиката.

Изследването показва необходимостта от експлицитно свързване на ученето през целия живот с антропогигиката. Независимо от обстоятелството, че този термин все още не се е наложил категорично в научната лексика той може и трябва да бъде използван за означаване на интегративната наука за образованието и на нейната рамка, обхващаща ученето през целия живот.

Развитието на ученето през целия живот като теория и практика ще даде в най-скоро време необходимите доказателства, потвърждаващи тази теза на изследването. Една от актуалните задачи на антропогигиката е да разработи прецизна дефиниция за ученето през целия живот, като изрази сполучливо заложените в този термин антропогигическо съдържание и смисъл.

4. Проблемът за дефиниране на ученето през целия живот.

В изследването се направи анализ на проблема за дефиниране на ученето през целия живот, който започна с проучването на програмата за професионално обучение на Европейския съюз от 1994 г. В нея ученето през целия живот се дефинира като паралелно коопериране на областите на обучение, както и на средствата, свързани с продължаване на обучението през целия живот. Както се забелязва дефиницията е твърде обща, не е посочено кои са тези области на обучение, които се кооперират и в крайна сметка акцентът се поставя върху продължаването на обучението, макар че се добавя и фразата “през целия живот”. Ето защо, тази дефиниция по същество не надхвърля рамките на андрагогическата парадигма и не може да претендира за оригинално определяне на същността на ученето през целия живот като холистично образование.

В речник,⁹⁾ издаден от Европейската фондация за обучение през 1997 г. се посочват две смислови значения на понятието учене през целия живот: а) като политика, утвърждаваща, че хората продължават да се учат и като възрастни – както във формалните системи за образование и обучение, така и извън тези системи; б) Като система, предлагаща възможности за определяне и задоволяване на потребностите от обучение през целия трудов живот на хората. И в този случай ученето през целия живот, разглеждано като политика и система, се свързва с образованието на възрастни и по тази причина дадените тълкувателни определения не предлагат нищо ново.

В решението на Европейската комисия за втората фаза на програмата “Леонардо да Винчи” се лансира нова дефиниция, а именно: *Учене през целия живот означава възможности за образование и професионално обучение, които се предлагат на индивидите през целия живот, за да могат непрекъснато да придобиват, да актуализират и приспособяват своите знания, умения и компетенции.* Това определение е значително по-добро от разгледаните до сега – в него се акцентира върху създаването на възможности за хората чрез образованието и професионалното обучение непрекъснато да придобиват и развиват своите знания, умения и компетенции. В него, обаче, липсва системата, не става ясно какви са тези възможности и по какъв начин ще се реализира непрекъснат по своя характер образователен процес през целия живот.

В специалния Меморандум на Европейската комисия от края на 2000 г. за изграждане на образа на ученето през целия живот е използвана метафората *общ образователен чадър*, под който се подслоняват всички процеси на формално, неформално и информално образование на хората.²⁾ Тези процеси са разгледани в два аспекта – като протичащи през целия живот и във всички сфери на социалната практика. Ето защо, наред с основното понятие – учене през целия живот (Lifelong learning), меморандумът лансира и допълнителното понятие – учене в цялостния обхват на живота (Lifewide learning). Паралелното използване на двата термина обаче не успява да компенсира липсата на прецизна дефиниция.

В Комюникето на Комисията⁴⁾ “Да направим реалност европейското пространство за учене през целия живот” от 2001 г. с пълно основание се задава риторично въпроса – Какво се има предвид, когато се говори за учене през целия живот? Отговаряйки авторите на документа се опитват да обединят двете понятия – Lifelong Learning и Lifewide Learning и дават следната дефиниция⁴⁾: “Всяка учебна дейност, предприета през целия живот с цел повишаване на знанията, уменията и способностите в лична, гражданска и социална перспектива и /или в перспектива, свързана с наемането на работа.” Посочва се също, че дефиницията не е окончателна и е валидна само за конкретния документ и за свързаните с него дейности по разработване на националните стратегии за учене през целия живот, т.е. тя подлежи на допълване и доразвиване.

Действително в по-късни документи се появиха множество вариации на дефиницията, вкл и в подготовения вече проект за българска стратегия за учене през целия живот. В него ученето през целия живот се разглежда като процес на усвояване и придобиване на знания и умения чрез формално и неформално обучение и учене и чрез самостоятелно учене в продължение на цялата жизнена дейност на човека.⁶⁾ Така че опитите за по-прецизно дефиниране на ученето през целия живот продължават както у нас, така и в чужбина. В тази връзка авторът ще представи своето виждане, като резултат от проведеното изследване по проблема.

5. Дефиниране на ученето през целия живот като система

Към дефиниране на ученето през целия живот следва да се подходи от антропологически позиции като се отчете обстоятелството, че сега, за разлика от перманентното образование, то все още не съществува дори в най-развитите страни. Следователно става дума преди всичко за бъдеща система на образованието, осигуряваща рамка за цялостен образователен процес на хората от всички възрасти, който ще се осъществява по различни начини, по различно време или паралелно на различни места, т.е. както, когато и където това е необходимо и възможно. В тази връзка с изследването се лансира следната работна дефиниция:

Ученето през целия живот е система на образование, която ще осигури цялостен процес на формално, неформално и/или информално (самостоятелно) учене във всяка възраст на човека, чрез който да се подпомага неговото развитие и ефективно осъществяване на основните му социални функции.

В допълнение следва да се посочи че ученето през целия живот е образование на учещото общество и на базираната на знанията икономика, каквито следва да представлява в обозримо бъдеще Европейският съюз. Неговата система ще обхване цялостно разноликите образователни процеси, които и сега в някаква степен се осъществяват съобразно индивидуалните възможности, когато и където това е необходимо на хората и както позволяват конкретните условия на техния живот. Все още обаче тези процеси не са организирани в цялостна рамка, осигуряваща целенасоченост, приемственост, последователност и други признаци на системността. Именно това, както и пълна прозрачност и равнопоставеност на формалното, неформалното и информалното учене ще осигури системата за учене през целия живот, която ще се създава постепенно чрез доразвиване, допълване и пренастройване на традиционните образователни структури и чрез тяхното свързване с нови образователни ресурси и нетрадиционни места за учене. Като система за образование и обучение от отворен тип и с наднационален характер тя ще осигурява гъвкаво съвместяване на ученето, труда и дейностите в свободното време и ще подпомага свободното движение на хората от всички възрасти в границите на Общността.

Представените в отделните части на съдържанието резултати на изследването потвърдиха хипотезата и виждането на автора, че ученето през целия живот и перманентното образование следва да се разглеж-

дат като самостоятелни категории. Същевременно се обоснова и необходимостта от обособяване на наука за образованието (антропология), съответстваща на модерната парадигма за развитие на образованието като система за учене през целия живот.

6. Някои допълващи изводи на изследването

Проведеното изследване доказва убедително, че основен елемент от ученето през целия живот е перманентното образование, което спомага за практическото изграждане на бъдещата система. Този процес се развива постепенно сега чрез сложната мрежа от програми, проекти и други инициативи, осъществявани във взаимно свързаните сфери на образованието, заетостта и пазара на труда, социалните дейности и други. Следователно ученето през целия живот следва да се разглежда и като концептуален модел, по който се насочва развитието на образованието и адаптирането на неговите структури към условията, изискванията и потребностите на създаващото се общество на знанието.

Друг извод от изследването е, че с развитието на образованието на възрастни и на андрагогиката в България се създават необходими национални условия и предпоставки за осъществяване на процесите на трансформиране на нашето образование в холистична система, съответстваща на антропическата концепция е модел за учене през целия живот. Проведените от автора секторни анализи доказваха, че у нас са развити сравнително добре основни сектори на образованието на възрастни – продължаващото професионално обучение, обучението на безработни, обучението на обучаващи и др. В процеса на изследването бяха открити както постиженията, така и основните проблеми на практиката. Определиха се и насоки за тяхното решаване в контекста на създаването на системата за учене през целия живот.

Експлицитно беше посочена и необходимостта от системно развитие и на андрагогическата наука. Анализът по този въпрос показва, че за разлика от редица европейски страни образованието на възрастни в България се осъществява без достатъчно научно осигуряване. Оскъдни са изследванията и разработките по основните андрагогически проблеми, статистическите наблюдения и информации. Не се осигуряват в необходимата степен андрагогическа подготовка и квалификации на обучаващите възрастни, липсва цялостна законова и институционална рамка и т.н.

Изводът, който се налага е, че вече са наизрекли условията за създаване на научна по характер национална институция, която да организира изследвания, да осъществява необходимите разработки и обучение, да координира участието в национални, регионални и международни програми, проекти и инициативи, свързани с развитието на перманентното образование и на ученето през целия живот. Такава организация е необходима и с оглед координиране на действията на правителствените и на неправителствените организации и за осигуряване на финансиране от структурните фондове на Европейския съюз, както и от други източници. Нейната дейност следва да се свърже най-тясно с участието на България в европейските инициативи за развитие на ученето през целия живот.

Друг важен извод е че в близко бъдеще постепенно продължаващото обучение на учителите и обучаващите ще започне да доминира над тяхното начално професионално обучение. Основание за това дават бързо променящите се сега условия на труда на обучаващите и свързаните с тях професионални изисквания. По тази причина е много трудно да се отговори на въпроса: Как трябва да се подготвят студентите днес за да отговорят на тяхната подготовка и на бъдещите потребности?

Следва да се има предвид, че днешните студенти ще работят като обучаващи до 2050 г., а потребностите на това бъдеще са известни само в най-общи линии. Следователно и най-доброто обучение на бъдещите учители и инструктори вече не е в състояние да осигури толкова голям ресурс и да гарантира валидността на подготовката до края на професионалната им кариера.

Успешното решаване на този проблем е свързано с отделяне на повече средства и усилия за развитие на продължаващото обучение и използване на неговите възможности за ефективно допълване, разширяване и надграждане на подготовката. Направените до тук разсъждения ни водят логично до извода, че *продължаващото образование и обучение на преподавателите следва да се превърне в един от приоритетите на държавната политика в областта на образованието и на пазара на труда.*

Трябва да се има предвид, че като цяло *пазарът на труда* в България ще се определя от бързи структурни промени, вкл. и тези негови сегменти, които са свързани с образованието, квалификациите и преподавателските професии. За преподавателите това означава, че те трябва да притежават професионална гъвкавост и способност за мобилност, т.е.

те трябва да участвуват много по-активно от сега във формалното, неформалното и информалното продължаващо професионално обучение.

Заклучителният извод на изследването се отнася до начина, по който следва да се възприеме и приложи в България визията на Европейската комисия за разработване на необходимата ни национална стратегия за учене през целия живот. Подготвеният през втората половина на настоящата (2007) година проект на стратегия следва да се обсъжда, доразвива и конкретизира от възможно най-широк кръг заинтересовани организации. Нужно е реално партньорство на широка основа, като се привлекат правителствени и не-правителствени институции и задължително университетите, които да дискутират свободно, да съгласуват интересите си и да постигнат консенсус по основните въпроси. Така може да се очаква, че включилите се организации реално ще поемат и конкретни ангажименти за практическата реализация на стратегията. В рамките на този процес ще се осигури и възприемането на ученето през целия живот като реален приоритет.

Резултатите от проведеното изследване разкриват нови перспективи за изследователска работа, за разширяване и обогатяване на научните теории за образованието. Този процес безспорно ще подпомогне създаването на управленска концепция за развитие на българското образование като неразделна част от европейското и световното пространство за учене през целия живот.

Бележки

¹ Предварителен вариант на тази статия е публикуван в *e-Образование*, 5(22), 12-26 (2007).

² A Memorandum on Lifelong Learning, Brussels, 2000 <http://ec.europa.eu/education/policies/lil/life/memoen.pdf>

³ Council Resolution of 27 June 2002 on Lifelong Learning <http://www.lex.unict.it/eurolabor/en/documentation/altridoc/resolution270602.pdf>

⁴ Making a European Area of Lifelong Learning a Reality, Brussels, 2001 http://ec.europa.eu/education/policies/lil/life/communication/com_en.pdf

⁵ *Glossary of Labor Market Terms and Standards and Curriculum Development Terms*. European Training Foundation, Turin, 1997.

⁶ Проект на Национална средносрочна стратегия за учене през целия живот за периода 2007-2013 г. <http://lil-strategy.org/files/LLLstrategyBG.pdf>

Литература

Петров, П. & Атанасова, М. (2003). *Образованието и обучението на възрастните*. София: Веда словена-ЖГ.

THE LIFELONG LEARNING AS A MODERN EDUCATIONAL PARADIGM

Abstract. *Lifelong learning, life-wide learning, continuing education, vocational education, professional education of adults, formal education, informal education, permanent education, etc.* – the author of the present article seeks the relationships between these widely used terms and traces through the history of their introduction in the modern educational theory and practice.

✉ Dr. Chavdar Katansky,
Department of Information and In-service Teacher Training,
University of Sofia,
224, Tzar Boris III Blvd, 1619 Sofia, BULGARIA
E-Mail: chavdar_katansky@abv.bg